ROLUL CLASICILOR MARXISM—LENINISMULUI ÎN CONSTITUIREA ISTORIEI FILOZOFIEI CA ȘTIINȚĂ

DE

ERNEST STERE

Contribuții pe terenul Istoriei filozofiei au existat încă din antichitate. Numeroasele scrieri ale doxografilor și în special opera aristotelică, bogată în referințe privind filozofia anterioară și contemporană filozofului stagirit, vor constitui întotdeauna izvoare prețioase de informație asupra gîndirii filozofice din trecut. Cu toată valoarea lor incontestabilă însă, toate aceste contribuții sînt departe de înțelesul riguros pe care-l asociem astăzi de noțiunea și practica unei discipline științifice.

Cu atît mai puțin ar fi fost posibilă o activitate științifică pe acest teren în perioada evului mediu, cînd interesul pentru trecut se traducea în fapt printr-o operă de „ajustare" a adevărului istoric la exigențele dogmatice și temporale ale bisericii.

În perioada de formare a relațiilor capitaliste — sec. XV—XVI — au fost create condiții mai favorabile cercetării științifice în toate domeniile. În ce privește atitudinea față de operele antichității, epoca Renașterii era animată de aceeași năzuință spre autenticitate, tot atît de vie ca și preocuparea de a cunoaște natura exterioară în adevărata ei imagine. Cunoașterea acestui trecut a constituit, fără îndoială, un auxiliar ideologic prețios în lupta contra concepțiilor pe care se sprijinea orînduirea feudală.

Dar înfăptuirile culturale legate mai ales de umanismul Renașterii n-au căpătat și nici n-ar fi putut căpăta în condițiile social-culturale ale acelei epoci, caracterul și valoarea unei investigații științifice propriu-zise.

Abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea științelor naturii a creat un climat prielnic cercetării istorice în toate direcțiile și elaborării unei istorii științifice a filozofiei. Progresele realizate în chimie, în fizică și mai ales în biologie au avut darul de a impune din ce în ce mai mult, în această perioadă, ideea evoluționistă, teza conform căreia nimic nu este imuabil în natură, totul aflîndu-se în continuă mișcare și transformare. Înlăturînd, într-o măsură, punctul de vedere strict descriptiv, caracteristic pentru orientarea anterioară a științei, noile descoperiri științifice au impus pe primul plan cerința explicării raționale

și în strînsă legătură cu aceasta, o atenție deosebită asupra aspectelor evolutive, istorice, ale fenomenelor. Dintr-o știință pur cumulativă, cunoașterea naturii a căpătat astfel caracterul unei științe care tratează despre: „...procesele, originea și dezvoltarea acestor lucruri și despre conexiunea care unește aceste procese naturale într-un vast ansamblu" (Marx-Engels, *Opere alese*, vol. II, E.S.P.L.A., 1955, p. 421).

E de la sine înțeles că aceste cuceriri ale științei n-au putut rămîne fără răsunet asupra gîndirii filozofice și totodată asupra concepției despre istoria filozofiei. Metoda metafizică de interpretare a realității care domina în filozofia anterioară a suferit o lovitură puternică, impunîndu-se în locul ei autoritatea metodei dialectice. A privi lucrurile dintr-o perspectivă istorică, sub aspectul succesiunii și al devenirii lor neîntrerupte, aceasta s-a impus la un moment dat în gîndirea sec. al XIX-lea, cu evidența unei veritabile „categorii", a unei axiome indispensabile gîndirii științifice.

Roadele acestui „istorism" nu au fost însă peste tot aceleași. El a aflat expresia cea mai consecventă și cea mai fidelă adevărurilor și tendințelor de bază ale științei în opera clasicilor marxism-leninismului, în teoria și aplicațiunile concepției materialismului dialectic și istoric.

Acomodîndu-se, într-un fel, de pe pozițiile proprii, noului spirit promovat de știința pozitivă, istoriografia de orientare idealistă a oscilat pînă în vremurile noastre între două atitudini tipice, două metode caracteristice în investigația istorică:

a) O metodă „empirică", rezumată la actul de a juxtapune sistemele de filozofie în ordinea lor cronologică, făcîndu-se abstracție în explicarea și aprecierile asupra lor, de rolul factorilor social-istorici.

b) O metodă speculativă care a substituit explicației științifice propriu-zise, concepția unui determinism pur rațional de care ar depinde apariția și succesiunea ideilor filozofice și istorice.

Concepția hegeliană despre istoria filozofiei a înfățișat, într-o formă tipică, esența acestui istorism abstract și speculativ.

Hegel s-a pronunțat în modul cel mai favorabil studiului istoriei filozofiei, luînd o atitudine critică, binevenită de altfel împotriva acelor detractori care pretindeau că: „...istoria filozofiei e o preocupare sterilă, un sistem contrazicînd pe altul și că mulțimea filozofiilor nu poate decît să probeze inanitatea oricărei întreprinderi filozofice" (Hegel, *Leçons sur l'histoire de la philosophie*, trad. Gibelin, p. 89, Edition Gallimard). Teza deterministă era inclusă în esența metafizicii lui Hegel ca și în concepția sa despre istoria filozofiei.

Dar acest determinism, implicat de acțiunea universală a unui absolut logic, era redus la o semnificație pur rațională, fără contingențe cu istoria efectivă, concretă a societății. Din această perspectivă, întreaga istorie a filozofiei nu reprezintă altceva, după Hegel, decît o introducere la propria sa filozofie; ea redă pe plan filozofic istoria ideii absolute „care capătă conștiința de ea însăși".

Pornind de la analiza științifică a sistemului hegelian Marx și Engels au dezvăluit și au separat lăsînd la o parte, după cum se știe, învelișul ei idealist, reținînd ceea ce era valabil și revoluționar în această filozofie, „sîmburele ei rațional", metoda ei dialectică: „În forma ei hegeliană — va spune Engels — această metodă era inutilizabilă... — această denaturare ideologică trebuie să fie înlăturată. Revenind la punctul de vedere materialist, am concepe iarăși ideile din mintea noastră ca imagini ale lucrurilor reale, în loc să concepem lucrurile reale ca imagini ale cutărei sau cutărei trepte a ideii absolute" (Fr. Engels, *Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane,* Edit. P.M.R., 1959, p. 38).

Problema unității, a legăturii dintre logic și istoric, prezintă o deosebită importanță pentru o istorie științifică a filozofiei. Tratată de către Hegel pe un plan idealist, ea n-a putut căpăta o rezolvare științifică decît în cadrul teoriei materialismului dialectic și istoric. Modul în care clasicii marxism-leninismului au soluționat această problemă este de cea mai mare importanță pentru înțelegerea raportului real dintre teorie și practică, a faptului că activitatea de cunoaștere a omului nu trebuie privită scolastic ca o entitate abstractă, ruptă de realitate, sau izvor al acesteia, ca în filozofia hegeliană, ci în strînsă legătură cu mediul social, cu practica vieții sociale în diversele ei aspecte.

Prin soluționarea științifică, materialistă, a acestei probleme, clasicii marxism-leninismului au stabilit totodată și premisa fundamentală teoretică și metodologică a unei istorii științifice a filozofiei. În *Sfînta familie,* în *Ideologia germană* și în întreaga lor operă, teza de mai sus era reluată și ilustrată la fiecare pas: „Producția ideilor, a reprezentărilor, a conștiinței este de la început împletită direct cu activitatea materială și cu legăturile materiale ale oamenilor care constituie limbajul vieții reale. Reprezentarea, gîndirea, relațiile spirituale dintre oameni mai apar aici ca izvorînd direct din comportarea lor materială. Același lucru este valabil și pentru producția spirituală, așa cum se manifestă în limbajul politicii legilor, moralei, religiei, metafizicii, ale unui popor. Oamenii sînt producătorii reprezentărilor, ideilor lor etc. Oamenii reali, activi, așa cum sînt determinați de o dezvoltare anumită a forțelor productive și a relațiilor corespunzătoare acestora pînă la cele mai îndepărtate formațiuni ale lor.

Conștiința nu poate fi niciodată altceva, decît existența conștientă, iar existența oamenilor este procesul real al vieții lor" (*Ideologia germană,* E.S.P.L.P., 1956, p. 22).

În pasajul de mai sus ni se dezvăluie elementul esențial, pentru a înțelege natura actului filozofic, cît și pentru fundamentarea științifică a istoriei filozofiei. În toate înfăptuirile ei istorice, filozofia s-a manifestat ca o formă specifică a conștiinței sociale, determinată în apariția și orientarea ei ideologică de condițiile materiale ale societății și de lupta de clasă. Implicit în această caracterizare, era enunțată și sarcina principală a istoricului filozofiei: a considera evoluția mișcării filozofice, lupta dintre sisteme și curente prin prisma condițiilor concrete social-istorice, de care ele depind. Lenin a subliniat în repetate rînduri, că esența marxismului, sufletul său viu, îl constituie analiza concretă a problemelor,

în complexitatea lor reală, istoricește determinată. Prin aplicarea acestui principiu de bază al învățăturii marxiste, istoria filozofiei a putut ieși din sfera empirismului și abstracțiunilor goale, pentru a dobîndi caracterul unei științe propriu-zise. Avînd această orientare teoretică la bază, istoria marxistă a filozofiei are ca obiect de cercetare „istoria apariției și dezvoltării concepției materialiste despre lume, în luptă cu idealismul, precum și istoria apariției și dezvoltării dialecticii în luptă cu metafizica".

Dar pentru a evita o înțelegere unilaterală a legăturii dintre concepția filozofică despre lume și societate a clasicilor marxismului și istoria științifică a filozofiei, ea trebuie considerată și sub un alt aspect: sub aspectul condiționării reciproce, al interdependenței care a existat de fapt în dezvoltarea gîndirii clasicilor, între elaborarea unei teorii materialiste despre lume și a unei concepții științifice despre istoria filozofiei. Într-adevăr specificul și obiectivele istoriei marxiste a filozofiei trebuie privite în amploarea semnificației lor, care nu se epuizează în operația de simplă reproducere a trecutului. Importanța cunoașterii istorice rezidă totodată și în faptul că ea constituie în opera clasicilor marxism-leninismului un suport indispensabil al concepției despre lume. Se verifică în această împrejurare justețea unei observații a lui Cernîșevschi: „Fără istoria obiectului, nu există teoria obiectului; dar nici fără teoria obiectului nu poate exista ideea istoriei sale, deoarece în acest caz nu există nici o noțiune despre obiect, importanța și limitele sale (C e r n î ș e v s c h i, *Opere alese,* vol. I, 1950, p. 303).

Istoria științifică a filozofiei n-a fost posibilă decît din momentul apariției concepției materialismului dialectic și istoric; dar și istoria ideilor filozofice a reprezentat în gîndirea clasicilor mai mult decît un simplu mod de a ilustra adevărul concepției despre lume, ci totodată, un auxiliar prețios și un ferment activ în elaborarea acestei concepții. Vom înțelege mai bine acest lucru dacă vom ține seamă de faptul că principiile de bază ale dialecticii materialiste n-au fost produsul unei teoretizări abstracte, al unei speculații rupte de experiență. În cuprinsul lor se reflectă rezultatul unei ample sinteze teoretice, al unui uriaș efort de generalizare științifică, în care studiul istoric al dezvoltării omenirii pe plan material și cultural a constituit una din componentele esențiale. Gnoseologia marxistă acordă o deosebită însemnătate cunoașterii istorice a fenomenelor, considerînd-o ca un important principiu metodologic în toate ramurile activității științifice. Pentru a soluționa în mod științific o problemă, spunea Lenin, este necesar „...să nu pierzi din vedere conexiunea istorică fundamentală, să privești fiecare problemă din punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen, și să vezi privind prin prisma acestei dezvoltări, ce a devenit acest fenomen în prezent" (L e n i n, *Opere,* vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 457).

Realitatea acestui proces unitar, de condiționare reciprocă, de osmoză intimă între concepția materialismului dialectic și istoria marxistă a filozofiei, apare cu deplină claritate din rolul acordat ideilor de „dezvoltare"

și „progres". Pornind de la învățătura clasicilor marxism-leninismului cu privire la caracterul de clasă al filozofiei și la rolul luptei de clasă ca forță motrice a dezvoltări gîndirii filozofice, istoriografia marxistă a putut da o aplicațiune concretă și a adus o confirmare în plus dialecticii materialiste.

Perspectiva unei dezvoltări dinamice și ascendente — absente din lucrările istoriografiei burgheze — se desprinde în chip natural, științific motivat, din rezultatele acestei istoriografii. Dar epitetul de *progres* aplicat în bloc, asupra procesului de ansamblu al dezvoltării istorice a filozofiei, este încă destul de vag și într-o măsură impropriu. Propriu-zis el nu poate exprima, într-o formă adecvată, decît procesul dezvoltării concepției materialiste. Această împrejurare are la origine faptul că în lupta sa împotriva idealismului, împotriva „vechiului" susținut de o filozofie statică și reacționară, „noul" s-a afirmat necontenit și în mod irezistibil promovat, în primul rînd, de progresul științelor naturii.

Vom sublinia în ultima parte a expunerii, importanța deosebită a unei alte laturi din opera clasicilor marxism-leninismului, cu un rol determinant în ce privește dezvoltarea istoriografiei științifice a filozofiei. Ea reprezintă contribuția directă pe acest teren, realizările acelei istoriografii care face parte integrantă din opera întemeietorilor marxism-leninismului. Scrierile din acest domeniu ca: *Anti-Duhring, Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane, Materialism și empiriocriticism* sau *Caiete filozofice,* constituie tot atîtea strălucite modele de analiză și interpretare științifică, profund materialistă a ideilor filozofice.

In spațiul restrîns a unei comunicări, nu poate fi vorba de o prezentare nici măcar sumară a conținutului acestor lucrări, realizările cele mai de seamă ale istoriografiei marxiste. Vom semnala totuși, un fapt semnificativ și anume, că prima lucrare științifică a lui Karl Marx, teza sa de doctorat, aborda o problemă de istoria filozofiei: *Deosebirea dintre filozofia naturii la Democrit și filozofia naturii la Epicur.* Unele reminiscențe idealiste, de inspirație hegeliană, erau vizibile în această fază de cristalizare a concepției materialiste la Karl Marx. Ele n-au putut însă împiedica și anihila elanul științific și revoluționar al tînărului Marx, adept pe atunci, al iluminismului francez. Vom reține din cuprinsul acestei lucrări bogate în idei și remarcabile prin ascuțimea analizei sociologice, începutul ofensivei împotriva denaturărilor sistematice pe care le practicau istoricii burghezi ai filozofiei. Dezvăluind falsitatea acestor interpretări, Karl Marx a restabilit sensul exact al tezelor lui Epicur (cum era, în primul rînd, teza privitoare la deviația spontană a atomilor) demonstrînd astfel materialismul consecvent al acestui mare iluminist antic.

Dar pe lîngă meritul de a fi adus o contribuție pozitivă într-o problemă de istorie a filozofiei, în ciuda unor șovăieli idealiste, lucrarea de doctorat a lui Karl Marx îl avea și pe acela de a fi promovat o orientare științifică, materialistă în cercetarea problemelor de istoria filozofiei. Calea istoriografiei științifice, era astfel, pentru prima oară, deschisă.

Din întreaga operă a clasicilor marxism-leninismului aparținînd istoriei filozofiei, noi nu am menționat decît lucrările mai reprezentative. In

realitate, interesul manifestat în această direcție s-a tradus printr-o activitate extrem de bogată încorporată unor scrieri de un caracter diferit ca: *Sfinta Familie, Ideologia germană, Dialectica naturii* etc., în numeroase studii, articole și recenzii.

Dacă ținem seama de proporțiile și valoarea acestui material istoric în cadrul întregii învățături marxist-leniniste, se impune în chip imperios concluzia, că preocupările de istoria filozofiei ale clasicilor n-au avut nicidecum un caracter sporadic sau întîmplător. Prin exemplul propriei lor opere, clasicii marxism-leninismului au demonstrat tot odată în modul cel mai convingător, cît de complexă și plină de răspundere este sarcina unui istoric al filozofiei, care este sensul real și valoarea unei metodologii concrete pe acest teren.

În *Caietele filozofice* și în opera sa fundamentală *Materialism și empiriocriticism* Lenin a ilustrat în mod pregnant înțelesul și fecunditatea procesului de analiză concretă, în tratarea problemelor de istoria filozofiei. Rezultă că în aplicațiunea sa istorică, acest procedeu al analizei concrete — în sensul leninist și al întregii învățături a clasicilor — comportă două operații de altfel indisolubil legate: a explica fenomenul cercetat și totodată a-l evalua critic, a face judecăți „de valoare" asupra lui.

În critica sa profundă și multilaterală a concepției lui Mach, Lenin a demonstrat cu strălucire imposibilitatea unei atitudini neutrale în filozofie. Opera *Materialism și empiriocriticism* ne arată totodată și importanța pe care istoria științifică a filozofiei o are în lupta ideologică, necesitatea unei atitudini de partinitate combativă, cu totul opusă obiectivismului burghez.

În exercițiul acestei atitudini partinice, istoricului îi revine dubla sarcină de a explica și a evalua critic fenomenul studiat; pentru aceasta însă — ne arată Lenin — el trebuie să evite criteriile subiective sau formale care stau la baza istoriografiei burgheze a filozofiei.

Pentru a-și atinge țelurile științifice, istoricul marxist al filozofiei trebuie să împletească analiza condițiilor istorico-sociale concrete, cu examinarea atitudinii pe care filozoful sau curentul cercetat a manifestat-o față de științele naturii.

În repetate rînduri, Lenin a subliniat cît de important este pentru istoricul filozofiei să urmărească legătura dintre dezvoltarea filozofiei și a științelor naturii, să poată stabili în ce măsură un sistem filozofic se sprijină pe rezultatul științelor naturii și în ce măsură a stimulat dezvoltarea lor.

Caracterul științific al istoriei filozofiei este strict condiționat de aplicarea principiilor metodologice ale învățăturii marxist-leniniste.

Progresele realizate în această știință pînă astăzi dovedesc fecunditatea concepției materialismului dialectic și istoric și totodată a exemplelor concrete pe care ni le oferă grandioasa operă a clasicilor marxism-leninismului.

РОЛЬ КЛАССИКОВ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМА В НАУЧНОМ ОБОСНОВАНИИ ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ

Краткое содержание

Некоторые достижения в области истории философии существовали ещё в древности, однако лишь с возникновением марксизма-ленинизма стало возможным определение понятия и методологии подлинно научной истории философии.

Решающее значение для установления теоретических и методологических основ научной истории философии имел способ решения основателями марксизма вопроса единства между сознанием и действительностью.

В их трудах, интерес к истории философии проявился в тесной связи с разработкой научной теории о мире и обществе.

Их достижения в этой области являются образцом научного анализа и конкретного изучения исторических и философских вопросов, выявляя необходимость применения принципов марксизма-ленинизма в осуществлении двойной задачи, стоящей перед историком философии: объяснения и оценки философских систем и течений.

LE RÔLE DES CLASSIQUES DU MARXISME DANS LA CONSTITUTION DE L'HISTOIRE SCIENTIFIQUE DE LA PHILOSOPHIE

Résumé

Des contributions importantes dans le domaine de l'histoire de la philosophie ont existé dès l'antiquité.

Mais c'est seulement avec l'apparition des oeuvres des classiques du marxisme, que le concept et la méthodologie propre à l'histoire scientifique de la philosophie ont été établis. La manière dont les fondateurs du marxisme ont résolu le problème de l'unité entre la conscience et la réalité a été d'une importance décisive pour l'établissement des fondements théoriques et méthodologiques d'une histoire scientifique de la philosophie.

Dans leurs oeuvres, l'intérêt pour l'histoire de la philosophie s'est manifesté en étroite relation avec l'effort d'établir une théorie scientifique du monde et de la société. Leurs contributions directes dans ce domaine constituent un modèle d'analyse scientifique concrète, des faits de l'histoire de la philosophie et mettent en évidence la nécessité d'appliquer les principes du marxisme-léninisme dans l'exercice de la double tâche qui revient à l'historien des idées : celle d'expliquer et celle d'évaluer les systèmes et les courants philosophiques.